

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 8 กรกฎาคม 2537

ภาษาฝรั่งเศสกับโลกาภิวัตน์

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

ฝรั่งเศสทะยานขึ้นเป็นมหาอำนาจในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยการวิ่งไล่กวาดอังกฤษในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม การขยายอาณาจักรฝรั่งเศสด้วยการล่าอาณานิคมยังผลให้ภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสเผยแพร่ไปสู่ดินแดนเหล่านั้นด้วย แม้ว่าฝรั่งเศสจะยังอ้างความเป็นประเทศมหาอำนาจไว้ได้ แต่ฐานะสัมพัทธ์ของฝรั่งเศสในสังคมโลกกำลังสั่นคลอน การเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียมีผลกระทบต่อฐานะสัมพัทธ์ของฝรั่งเศสอย่างสำคัญ แม้ในสหภาพยุโรปด้วยกัน ฝรั่งเศสก็มีอาชญากรรมนี้และอังกฤษได้

การเปลี่ยนแปลงฐานะสัมพัทธ์ของฝรั่งเศสในสังคมโลกมีผลกระทบต่อภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ เรื่องนี้ผู้นำและปัญญาชนฝรั่งเศสตระหนักแก้ไขดี โดยที่มีความพยายามด้วยประการทั้งปวงที่จะอ้างความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสไว้ให้ได้

จากการประมาณการของ Agency of Cultural and Technical Cooperation (ACCT) พบว่า ในปัจจุบัน มีผู้รู้หรือเคยศึกษาภาษาฝรั่งเศสประมาณ 260 ล้านคน มากกว่าเมื่อศตวรรษที่แล้วประมาณ 5 เท่า ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาที่ใช้บนภาคพื้นยุโรป นอกจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็มีเบลเยียม ลักเซมเบิร์ก และบางส่วนของสวิตเซอร์แลนด์ ในยุโรปตะวันออก ฐานของภาษาฝรั่งเศสอยู่ในประเทศโรมาเนีย ซึ่งประมาณว่ามีผู้รู้ภาษาฝรั่งเศส 4 ล้านคน ในขณะที่บราซิลเป็นฐานของภาษาฝรั่งเศสในละตินอเมริกา จุดเดียวกับที่อินโดจีนเป็นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม ฐานของภาษาฝรั่งเศสที่สำคัญยังคงเป็นประเทศในแอฟริกาและกลุ่มประเทศอาหรับ

แม้ว่าจำนวนผู้รู้ภาษาฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นจากเมื่อศตวรรษที่แล้วเป็นอันมาก แต่อัตราการเติบโตต่ำกว่าจำนวนผู้รู้ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน และภาษาอาหรับ อีกทั้งยังมีแนวโน้มที่จะเติบโตในอัตราต่ำกว่าภาษาญี่ปุ่นในอนาคตอีกด้วย ด้วยเหตุดังนี้ ฐานของภาษาฝรั่งเศสในสังคมโลกจึงอ่อนด้อยลง โดยที่มีแนวโน้มที่จะตกต่ำต่อไปในอนาคต

ในกลุ่มประเทศอาหรับ มีความรู้สึกต่อต้านภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศส ความรู้สึกนี้รุนแรงมากเป็นพิเศษในประเทศอัลจีเรีย ซึ่งมีความรู้สึกเข้มข้นที่ต้องทำสงครามประกาศอิสรภาพกับฝรั่งเศสเป็นเวลายาวนานระหว่างปี 2497-2505 กลุ่มลัทธิรากเหง้าอิสลาม (Islam Fundamentalism) ถือว่า ภาษาฝรั่งเศสมีระบบคุณค่าที่ต่อต้านอิสลาม (Anti - Islam Values) ในกลุ่มประเทศอาหรับ จึงมีแรงกดดันให้ประกาศใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาราชการแทนภาษาของประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมแต่เก่าก่อน

ประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสมักจะมีใช้ประเทศขนาดใหญ่หรือมีประชากรหนาแน่น การขยายจำนวนผู้รู้ภาษาฝรั่งเศสจึงทำได้ในขอบเขตจำกัด ในโลกปัจจุบันที่การขยายตัวของภาษามีได้ขึ้นอยู่กับการล่าอาณานิคม อำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความเป็นสากลของภาษา แต่ฝรั่งเศสมิใช่ดาวรุ่งทางเศรษฐกิจในสังคมโลก อำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจของฝรั่งเศสนับวันมีแต่จะถดถอยลง เมื่อเทียบกับเยอรมนี ญี่ปุ่น และกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย

การค้าระหว่างประเทศของฝรั่งเศสส่วนใหญ่เป็นการค้ากับประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการค้าภายในสหภาพยุโรป การค้ากับประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสมีความสำคัญไม่มากนัก มีหน้าซ้าการค้ากับประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสประมาณ 80% เป็นการค้ากับประเทศเพียง 4 ประเทศ อันได้แก่ เบลเยียม ลักเซมเบิร์ก สวิตเซอร์แลนด์ และแคนาดา ส่วนการค้ากับประเทศด้อยพัฒนาที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสมีความสำคัญน้อยมาก ดังนั้นการค้าระหว่างประเทศจึงมีอาจหวังพึ่งเป็นจักรกลสำคัญในการเผยแพร่วรรณคดีภาษาฝรั่งเศสได้ ความข้อนี้เป็นจริงในกรณีของการลงทุนระหว่างประเทศด้วย

ภายในสหภาพยุโรปเมื่อครั้งยังเป็นประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (EEC) ภาษาฝรั่งเศสทรงความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ครั้งเมื่ออังกฤษเข้ามาเป็นสมาชิกประชาคมยุโรป (EC) ในปี 2516 ฐานะของภาษาฝรั่งเศสก็ตกต่ำลง เพราะมีอาจงานภาษาอังกฤษได้ นอกจากนี้ การรวมเป็นประเทศเดียวกันของเยอรมนีก็ทำให้ภาษาเยอรมันมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในปัจจุบัน ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน ต่างแย่งชิงตำแหน่งผู้นำในสหภาพยุโรป

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ และการขยายเครือข่ายโทรคมนาคมระหว่างประเทศ มีผลซ้ำเติมความตกต่ำของภาษาฝรั่งเศส ในด้านหนึ่ง คำสั่งที่ใช้กับคอมพิวเตอร์มักเป็นโปรแกรมภาษาอังกฤษ ความต้องการที่จะก้าวให้ทันความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้ความจำเป็นในการใช้ภาษาอังกฤษมีมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่ง การเติบโตของบริการโทรทัศน์ระหว่างประเทศมีส่วนอย่างสำคัญในการขยายจำนวนผู้รู้ภาษาอังกฤษ เนื่องจากรายการโทรทัศน์ส่วนใหญ่ใช้ภาษาอังกฤษ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลกระทบต่อชาวฝรั่งเศสเองโดยตรง กล่าวคือชาวฝรั่งเศสจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษมากขึ้น ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับ

คอมพิวเตอร์และในด้านการติดต่อกับต่างประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น วัฒนธรรมอเมริกันที่ชาวฝรั่งเศส เคยดูถูกว่าเป็นวัฒนธรรมพลาสติกกำลังกัดกร่อนสังคมฝรั่งเศส โดยอาศัยรายการโทรทัศน์และ ภาพยนตร์เป็นพาหะสำคัญ

ในวงวิชาการ นักวิชาการชาวฝรั่งเศสมีปัญหาในการเผยแพร่ผลงานวิชาการ อย่างมาก เพราะโลกวิชาการในปัจจุบันเป็นโลกของผู้ใช้ภาษาอังกฤษ แรงกดดันดังกล่าวนี้ทำให้นักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสเริ่มเผยแพร่ผลงานเป็นภาษาอังกฤษ สถาบันวิจัยปาสเตอร์ (Pasteur Institute) ซึ่งเป็นผู้นำการวิจัยโรคเอดส์ เริ่มพิมพ์รายงานการวิจัยเป็นภาษาอังกฤษ อันเป็นเหตุ ให้ประธานาธิบดีฟรังซัวส์ มิตเตอร์องด์ (Francois Mitterand) ต้องแทรกแซงในปี 2533 เพื่อให้ มีการพิมพ์รายงานการวิจัยเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย ในปัจจุบัน การประชุมทางวิชาการวิทยาศาสตร์ การแพทย์ในประเทศฝรั่งเศสมีแนวโน้มที่จะใช้ภาษาอังกฤษในการประชุมมากยิ่งขึ้น

ในโลกที่มีผู้รู้ภาษาฝรั่งเศสจำนวนจำกัด การเผยแพร่ผลงานวิชาการเป็นภาษา ฝรั่งเศส ก่อให้เกิดค่าเสียหาย (transactions cost) ในการแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในทำนองเดียวกับการ ใช้คอมพิวเตอร์ที่ต้องเสียค่าเสียหายในการแปลคู่มือและแปลงโปรแกรมคอมพิวเตอร์เป็นภาษา ฝรั่งเศส

ในโลกเศรษฐกิจ การขยายการค้ากับประเทศที่มีได้ใช้ภาษาฝรั่งเศส ทำให้บริษัท ฝรั่งเศสจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษมากขึ้น บัดนี้ ห้างสรรพสินค้าในฝรั่งเศสจำเป็นต้องโฆษณา เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ

ชาวฝรั่งเศสเคยภาคภูมิใจในภาษาและวัฒนธรรมของตนเองถึงกับไม่พยายาม ใช้ภาษาต่างชาติ ซึ่งเป็นการกดดันให้ชาวต่างชาติต้องเรียนรู้ภาษาฝรั่งเศส แต่บัดนี้ความภาคภูมิใจ ของชาวฝรั่งเศสกำลังแปรเปลี่ยนไป กระบวนการโลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่จะทำให้ชาวฝรั่งเศส ต้องเรียนรู้ภาษาต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอังกฤษมากขึ้นเท่านั้น หากยังทำให้ภาษา ฝรั่งเศสต้องสูญเสีย 'พรหมจรรย์' อย่างสำคัญด้วย แม้ว่าภาษาฝรั่งเศสมีปฏิสัมพันธ์กับภาษา อื่นๆอันเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่การ 'เสียสาว' ของภาษาฝรั่งเศสครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อ เยอรมนียึดครองฝรั่งเศสในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ในครั้งกระนั้นภาษาเยอรมันทะลุทะลวง เข้าสู่ภาษาฝรั่งเศสเป็นอันมาก บัดนี้ ภาษาฝรั่งเศสต้องเสียขบวนยิ่งกว่า เมื่อไม่อาจทานการ บุกรุกของภาษาอังกฤษได้ ศัพท์ภาษาอังกฤษเข้าไปปะปนในภาษาฝรั่งเศสอย่างไม่เคยปรากฏ มาก่อน

ความตกต่ำของภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสในสังคมโลก ก่อให้เกิดความปริวิตก ในหมู่ปัญญาชนชาวฝรั่งเศส ปัญญาชนเหล่านี้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม Groupe du Manifeste โดยมีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน แต่มีเป้าประสงค์ร่วมกันในการผลักดันให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ เพื่อยอมรับภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาราชการ ผู้นำคนสำคัญของปัญญาชนกลุ่มนี้คนหนึ่งก็คือนาย

เรอียส์ เดอเบรย์ (Regis Debray) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาประธานาธิบดีมิตเตอรองด์ การแก้ไขรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้สำเร็จลุล่วงในเดือนมิถุนายน 2535 ส่วนหนึ่งเป็นการสร้าง 'ป้อมมายิโนต์' ป้องกันการประกาศให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการของสหภาพยุโรป

ความพยายามในการสร้างเกราะป้องกันภาษาฝรั่งเศสมิได้มีเพียงการยอมรับภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาราชการเท่านั้น ในเดือนกุมภาพันธ์ 2537 มีการตรากฎหมายบังคับให้ใช้ศัพท์ภาษาฝรั่งเศสในการโฆษณา ในการประชุม ในรายการโทรทัศน์และวิทยุ และในการทำสัญญา มิฉะนั้นจะมีความผิดตามกฎหมาย (ดูบทความของสมชาย ภาคภาสนวิวัฒน์ "ภาษากับการเมืองยุโรป" ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 3 มีนาคม 2537)

ในอีกด้านหนึ่ง Alliance Francaise ซึ่งเป็นสถาบันเผยแพร่วัฒนธรรมฝรั่งเศสในประเทศต่างๆ เล่นเกมรุกในการเผยแพร่การสอนภาษาฝรั่งเศส ในปัจจุบัน ประมาณกันว่า Alliance Francaise มีนักเรียนภาษาฝรั่งเศสทั่วโลกประมาณ 300,000 คน

แนวโน้มการสูญเสียตำแหน่งสัมพัทธ์ของภาษาฝรั่งเศสนับเป็นอนิจลักษณะของสังคมโลกโดยแท้ ภาษาที่เคยยิ่งใหญ่หลายต่อหลายภาษาต้องสูญเสียความยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา ในขณะที่สเปน โปรตุเกส และเนเธอร์แลนด์ค่อนข้าง 'ปล่อยาง' หรือยอมรับอนิจลักษณะดังกล่าวนี้โดยดูชนภาพ ฝรั่งเศสกลับดิ้นรนประดุจหนึ่งลมหายใจเอือกสุดท้ายที่จะอ้างความสำคัญและอิทธิพลของภาษาฝรั่งเศสในสังคมโลก ซึ่งในที่สุดแล้วก็คงประจักษ์ว่า การดิ้นรนดังกล่าวนี้หาประโยชน์อันใดมิได้

ภาษาฝรั่งเศสกำลังพัฒนาไปในเส้นทางที่ผู้ใช้ส่วนใหญ่มิใช่ชาวฝรั่งเศส หากแต่เป็นชาวอัฟริกันและชาวอาหรับ สำเนียงภาษาฝรั่งเศสของประชาชนในชาติพันธุ์เหล่านี้จึงแตกต่างจากสำเนียงของชาวฝรั่งเศส ภาษาฝรั่งเศสกำลัง 'กลายพันธุ์' เป็น Franco-African หรือ Franco-Arabic บนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ภาษาฝรั่งเศสกำลังแปรเปลี่ยนจากภาษาของชนชั้นสูงผู้มีอันจะกิน หรือภาษาของ 'ฝ่ายเหนือ' (North) ไปเป็นภาษาของกลุ่มชนผู้ยากไร้ หรือภาษาของ 'ฝ่ายใต้' (South) ในประการสำคัญ ภาษาฝรั่งเศสกำลังแปรเปลี่ยนจากภาษาของพวกเขาคริสเตียนไปเป็นภาษาของพวกเขามุสลิม